

Медіація у випадках насильства над дитиною

або промовчати не можна сказати

Сучасна юриспруденція щоразу більше починає уподібнювати собою нашу планету у тому компоненті, що все частіше нормативні акти змінюють одне одного, подібно до того, як день – ніч. Кардинально протилежне бачення перебігу та форм інтерпретації тих чи інших суспільних правовідносин у законодавця формується ледь не щодня, а потім, так само легко, і вже звично, змінюється. Ключова мета такого швидкого реагування – стимулювати, врегулювати та захистити правовідносини, а головне - запобігти правопорушенням.

Проте, продовжує залишатися група прав людини, вплив на перебіг та забезпечення реалізації яких у держави, навіть за активної роботи усіх гілок влади, залишається не достатньо ефективним. До групи таких прав належить захист прав дітей та права на дитинство. Не зважаючи на наявність низки міжнародних правових актів, ключовим серед яких є Конвенція ООН про права дитини, та вітчизняних, усе більша кількість науковців закликають до усвідомлення насильства та жорсткого поводження над дітьми, як серйозної і актуальної проблеми [1, с.47]. Проблеми, справжні масштаби якої не може сказати ніхто, бо більшість жертв подібного поводження досить рідко розповідають комусь про те, що сталося з ними, оскільки зазнають шкоди відразу від двох кривдників. Першого – особи, яка вчинила щодо дитини насильство, і другого – страху повторних фізичних або сексуальних, психологічних чи соціальних страждань.

Жорстоке поводження з дітьми - це проблема, яка завжди існувала, і певно, ще досить довго буде існувати у сучасному суспільстві. Насильство та жорстоке поводження не знають ні державних кордонів, ні соціального розшарування. Ця проблема не оминає нікого, вона може зачепити як бідних, так і багатих, як людей з вищою освітою, так і людей, які ніколи не вчилися, як фізично здорових так і хворих і інвалідів, як дорослих так і дітей [4, с.5]. .

Дитина, як показує низка наукових досліджень, не може почувати себе безпечно у жодному зі своїх середовищ життя. І якщо насильство та жорстоке поводження з боку дітей до своїх однолітків не є чимось незвичним, а з розвитком (його якісна складова залишає категоричну, якщо не кричущу, кількість питань) кіно- та теле-індустрії вважається, як елемент гартування «справжнього лідера», який вказує слабшому на його місце, то статистичні дані про те, що 30-40 % всіх знущань щодо дитини відбувається в тому місці, де людина на перший погляд і не повинна захищатися, а саме в сім'ї, можуть бути сприйняті у суспільстві скептично [3]. З цього приводу вважаємо за необхідне зауважити про вже вищезгаданий латентний характер подібних правопорушень, коли діти бояться як авторитету батьків і в більшості не розповідають нікому про насильство з боку батька чи матері, або когось іншого з числа їхньої родини, так і того факту, що після розповіді про скоєне щодо них учителям або працівникам правоохоронних органах, діти в більшості вимушені повертатися додому [2, с.202]. Подальший перебіг подій може мати наступні варіації. Скарга дитини на жорстоке поводження може мати, як позитивний (подальших проявів насильства більше не буде), так і негативний ефект. Щодо останнього варіанту, то конкретні негативні наслідки для дитини, яка розповіла про насильницькі чи жорстокі дії з боку члена родини, можуть як залишитися незмінними, навіть їхня періодичність, так і стати частішими. Особливий пік жорстокості з боку дорослих припадає на перший та наступний день після того, як ця інформація стала відома третім особам. Досить часто розповідь дитини про те, як з нею поводяться вдома, а точніше як не потрібно поводитися, негативно впливає на

репутацію усієї родини. У такому випадку малолітній чи неповнолітній може стати об'єктом для знущання з боку решти членів родини. Подібні негативні наслідки є однією з багатьох причин, що змушують дітей мовчати [1, с.48].

Жорстоке ставлення до дитини і нехтування її інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідками завжди є серйозний збиток для здоров'я, розвитку і соціалізації дитини, а інколи навіть є загрозою її життю чи навіть є причиною смерті. Незалежно від того, хто вчиняє щодо дитини подібні протиправні дії, науковці виділяють чотири основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей.

Фізичне насильство – дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, що шкодять здоров'ю дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Це можуть бути тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, пльовки, застосування палиці, паска, ножа, пістолета.

Фізичне насильство – це також і залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних речовин або медичних препаратів, які викликають одурманювання (наприклад, снодійного, не виписаного лікарем), а також спроби задушення та потоплення.

Фізичне насильство – це фізичний напад (катування), воно майже завжди супроводжується словесними образами і психічною травмою [4, с.8].

Сексуальне насильство або розбещення дітей та інцест – це будь-які сексуальні стосунки/взаємодія з дитиною, в яких дитина використовується дорослим або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб. Сексуальне насильство включає в себе статеві зносини (коїтус), оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти із статевими органами. До сексуального розбещення відносять також залучення дитини до проституції, порнобізнесу, оголення перед дитиною статевих органів і сідниць, підглядання за нею, коли дитина цього не підозрює: під час роздягання, відправлення природних потреб. Такий вид насильства може здійснюватись тим, кому дитина довіряє, включаючи батька, брата/сестру, далекого родича, друга, вчителя, старшого керівника або-будь якого піклувальника; будь-яка особа, наділена владою, повноваженнями і функцією контролю над дитиною [4, с.9].

Зневага (нехтування) інтересами і потребами дитини (або економічне насильство) – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, медичній допомозі з боку батьків чи осіб, їх що замінюють, у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) і без таких. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без догляду, що часто призводить до нещасних випадків, отруєнь та інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідків [4, с.9].

Слід наголосити на тому, що зазвичай дитина-жертва страждає одночасно від декількох видів насильства. Так, інцест (сексуальне насильство) неминуче супроводжується руйнуванням сімейних стосунків та довіри в сім'ї, маніпулятивними стосунками, а часто й залякуванням із боку кривдника, що кваліфікується як психологічне насильство. Складовою частиною практично усіх видів насильства є фізичне (побиття) та емоційне (загрози вбити або покалічити) [4, с.10].

Особливу увагу, на нашу думку, необхідно зосередити на середовищі життя, яке має вплив на подальше формування дитини, як особистості, та в якому особа перебуває тривалий період свого життя – школу.

Насильство в закладах освіти має різну природу і характер, проявляється як у формі одноразових насильницьких дій, так і у вигляді постійних знущань, принижень і систематичного цькування (булінг). Особливу небезпеку становить систематичне насильство – цькування або булінг. Булінг (від англ. bully – хуліган, задирака, грубіян, «to bully» – задиратися, знущатися) – тривалий процес свідомого жорстокого ставлення, агресивної поведінки, щоб заподіяти шкоду, викликати страх, тривогу або ж створити негативне середовище для людини. Особливою ознакою булінгу є довготривале «відторгнення» дитини її соціальним оточенням.

Найчастіше булінг відбувається там, де контроль з боку дорослих менший або взагалі його нема. Це може бути шкільний двір, сходи, коридори, вбиральні, роздягальні, спортивні майданчики. У деяких випадках дитина може піддаватися знущанням і поза територією школи, кривдники можуть перестріти її на шляху до дому. Навіть удома жертву булінгу можуть продовжувати цькувати, надсилаючи образливі повідомлення на телефон або через соціальні мережі [3].

Шкільне насильство – надзвичайно складна проблема, і під час її вирішення необхідно враховувати різні фактори. Такий комплексний підхід передбачає участь самих здобувачів освіти; залучення батьків, педагогічних керівників і громади; взаємозв'язок політики, законодавства та практики; визначення індикаторів насильства і дотримання принципів прав людини з урахуванням їх універсального характеру і культурних традицій.

У випадках виявлення факту кожного з вищеперерахованих випадків насильства, або ж жорстокого ставлення до дитини, постає надзвичайно актуальне та складне питання – що потрібно робити? На нашу думку, факт подібної поведінки з боку як дорослих, так і однолітків до дитини, як жертви насильства, має бути повідомлено до компетентних правоохоронних органів та соціальних служб. З подібним повідомленням мають звертатися усі, хто став свідком, або ж кому стало відомо про подібний акт анти-соціальної поведінки – інший з батьків, вчителі, учні тощо. Проте, досить дискусійною видається модель поведінки у подібних випадках медіатора, який дізнався про те, що одна зі сторін стала жертвою насильства, під час проведення процедури медіації. Ключовою суперечністю до вищезазначеної нами впевненості у тому, що потрібно негайно повідомляти подібну інформацію правоохоронцям, постає один з фундаментальних та базових принципів медіації – конфіденційність. Принцип конфіденційності гарантує кожній зі сторін, яка погодилася на даний спосіб урегулювання конфлікту, що все нею сказане не вийде на широкий загаль та залишиться таємницею.

Детальне вивчення доктринальних положень з цього приводу не дало можливості сформулювати єдиноправильну модель поведінки медіатора. Думки науковців наводять низку аргументів, як таких, що наголошують на необхідності дотримання принципу конфіденційності процедури медіації, так і тих, хто закликає медіатора, якому стало відомо про факт насильства до дитини відразу ж повідомляти правоохоронців. Щоб остаточно переконатися у правильності тих чи інших дій у даному випадку, ми вирішили взяти до уваги положення нормативно-правових актів, як українських, так і міжнародних, які визначають загальнодержавні стандарти щодо проведення самої медіації, так і регламентують модель поведінки медіатора у випадках, коли йому стала відомою інформація про вчинення однією зі сторін медіації злочину.

У проекті Закону України «Про медіацію» №3665 від 17.12.2015 р., який станом на сьогодні прийнято у першому читанні, досліджуване нами питання ніяк не висвітлено. У ньому є невелика згадка про можливість розголошення медіатором отриманої

конфіденційної інформації лише іншій стороні конфлікту, якщо про це немає прямої заборони від особи, яка повідомила цю інформацію. Щодо можливості застосування медіації у випадку, коли сторонами йде злочинець і потерпілий, то у ч.4 ст.3 проекту передбачено - якщо сторона медіації вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, медіація може бути проведена виключно щодо обсягу та способу компенсації завданої цим злочином шкоди [5]. Таким чином можемо вже зараз стверджувати, що новий та потенційно прогресивний Закон України «Про медіацію», яким його анонсують суспільству законотворці, не зможе дати відповідь на надзвичайно актуальне та складне питання, яке стало предметом нашого дослідження.

З іншого боку вітчизняний законодавець у Державному стандарті соціальної послуги посередництва (медіації), який на даний момент є визначальним нормативно-правовим актом щодо проведення медіації, передбачив, що соціальна послуга в частині проведення медіації не застосовується між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення або злочин, у випадках насильства у сім'ї, торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми [6]. Таким чином український законодавець пропонує «Соломонове рішення» для розв'язання досліджуваного нами питання. Проте, досить часто під час розгляду на перший погляд типових кейсів конфліктних ситуацій між подружжям або за участі дітей, з'ясовується, що причина конфлікту – насильство з боку однієї зі сторін медіації, про що медіатор не був заздалегідь повідомлений. Що робити у такому випадку і як корелюється повідомлення інформації правоохоронним органам про факт насильства з принципом конфіденційності? Відповідь на це складне і дискусійне питання спробуємо відшукати у нормативних актах інших держав та міжнародних організацій.

Так у п.30 Рекомендації N R (99) Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах закріплено, що незважаючи на узгоджений принцип конфіденційності, інформація про можливу небезпеку злочинів, про яку може стати відомо під час зустрічі, передається медіатором відповідним зацікавленим особам чи органам [7]. Далі цікавіше: законодавець Республіки Молдова прямо передбачив у ч.5ст.6 Закону № 137 від 03.07.2015 «Про медіацію», що медіатор не зобов'язаний дотримуватися конфіденційності інформації, що стала йому відомою в процесі медіації, в разі якщо розкриття інформації направлено на захист вищих інтересів дитини або на попередження та/або припинення злочину і зобов'язаний повідомити її компетентним органам [8]. Таким чином законотворець сусідньої держави захист інтересів та прав дитини вважає вищою цінністю.

Аналогічної позиції дотримуються і законодавчі органи Європейського Союзу – Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу. Їхня позиція знайшла своє втілення у ст. 7 Директиви № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах, де передбачено, що принцип конфіденційності медіації не є абсолютним у випадках, коли це необхідно для громадського порядку в зацікавленій державі-члені, особливо для забезпечення захисту першорядних інтересів дітей або для запобігання будь-якого посягання на фізичну або психологічну безпеку людини [9].

Вищенаведені правові позиції дозволяють однозначно стверджувати про те, що концепт конфіденційності процесу медіації не є абсолютним. У такому випадку, ми вважаємо, що медіатор має право повідомити про факт насильства, або жорстокого поводження щодо дитини, який став йому відомий під час проведення медіації. Щодо механізму повідомлення, то на нашу думку, медіатор має право звернутися до

правоохоронних органів чи соціальних служб з відповідною заявою про те, що йому став відомим факт насильства, додавши до неї копії документів, які підтверджують його статус медіатора, а також копію згоди учасників на проведення медіації.

Хочемо наголосити, що на нашу думку медіатор «має право», а не зобов'язаний до подібних дій. Відповідна позиція обумовлена тим, що подібний крок має відповідати внутрішньому переконанню медіатора, а також його впевненості в тому, що без втручання уповноважених осіб не вдасться захистити інтереси дитини [10, с.3]. Проте, як показали результати дослідження наявну надзвичайно актуальну проблему необхідно врегулювати на законодавчому рівні, оскільки на думку більшості спеціалістів медіація між сторонами, які перебувають у позиціях «агресора» і «жертви насильства» є майже неефективною і потрібно вибудувати модель поведінки медіатора, яка б максимально сприяла захисту прав та інтересів дитини, яка стала жертвою насильства.

Автори:

Гаро Г.О., сімейний адвокат, сімейний медіатор, кандидат юридичних наук

Савинський С.М., помічник адвоката, студент 4го курсу Києво-Могилянської академії

Коментарі сімейних медіаторів:

Тетяна Білик, сімейний медіатор, практикуючий психолог та психотерапевт, тренер та супервізор медіаторів Українського Центру Медіації (kmbs)

«Перед началом медиации стороны и медиаторы подписывают Договор о вхождении в процесс медиации, в котором одним из пунктов есть вопрос о соблюдении принципа конфиденциальности. Там прописано, что вся информация, полученная в процессе медиации, является конфиденциальной, за исключением тех случаев, когда медиатор узнает об угрозе или факте насилия по отношению ко второй стороне, ребенку или третьим лицам. В этих случаях, не смотря на основной принцип конфиденциальности процесса, медиатор должен проинформировать соответствующие органы во избежание возможных последствий. При этом бывают случаи, когда на медиацию направляют семьи, в которых были выявлены факты насилия, и стороны уже понесли соответствующую ответственность за содеянное, но для того, чтобы предотвратить последующую угрозу насилия, семье нужно помочь договориться о дальнейшем взаимодействии или разрешить конфликтную ситуацию, например, из-за бракоразводного процесса или раздела имущества. В таких случаях, медиатор работает в условиях сотрудничества со службой, которая направила такую семью, учитывая информацию о совершенных правонарушениях, при этом информация, которая не касается факта или угрозы насилия является строго конфиденциальной. Каждый семейный медиатор перед вхождением в процесс медиации, должен для себя определить, готов ли он работать с подобными категориями дел, обладает ли он необходимыми компетенциями, чтобы помочь в этих вопросах»

Анжеліка Головченко, сімейний адвокат, сімейний медіатор

«На мою думку є доцільним розширення принципу “конфіденційність” в медіації, коли мова йде про порушення прав дітей. Так, наприклад, як розширюється принцип “добровільності” в питаннях захисту прав споживачів, де бажання однієї сторони скористатись правом на

медіацію для вирішення спору на початковому етапі кореспондується обов'язку другої сторони взяти участь (спробувати, так би мовити), а вже в процесі прийняти рішення про подальшу свою участь в медіації. При цьому Я схильна вважати, що медіатор, перш ніж вирішить питання щодо звернення з відповідною заявою до правоохоронних органів чи відповідних соціальних служб з приводу виявленого ним факту насильства або жорсткого поводження з дитиною, має розуміти та володіти достовірною та об'єктивною інформацією щодо актуальних строків застосування та способів захисту прав дитини цими органами, яка ефективність їх дій, яким саме чином у даному конкретному випадку такі державні органи захищають права та інтереси дитини, наскільки захисні дії, які будуть застосовані правоохоронними органами чи соціальними службами, є співмірними з тими порушеннями інтересів дитини, які стали відомі медіатору. Оскільки медіатор не обов'язково має бути юристом, а медіатор, що є юристом, не обов'язково глибоко має володіти знаннями у сфері захисту прав дитини, то об'єктивні критерії способів, строків та методів захисту прав дитини, на мою думку, є важливою складовою для прийняття медіатором зваженого рішення в цьому питанні. Більш того, медіатор має, за бажання дитини та реальної можливості для цього, провести бесіду з дитиною, а також впевнитись у тому, що він зробив усе від нього залежне для того, щоб мати значну впевненість в тому, що кривдник не усвідомлює значення своїх протиправних дій або є вірогідність того, що в подальшому такі дії продовжаться і що окрім нього (медіатора) більше ніхто не подасть таку заяву. Адже мета захисту та розширення поняття "конфіденційність" в тому і полягає, що дитина в процесі та після застосування відповідного захисту з боку держави в особі її компетентних органів не повинна потрапити в умови, ще гірші та несприятливіші за ті, де вона відчувала на собі насильство та жорстоке поводження».

Список використаних джерел:

1. Бандурка І.О. Система захисту дітей від жорстокого поводження та попередження насильства в сім'ї/Бандурка І.О.// Форум права. – 2014 - №2 – С.47-[Електронний ресурс].- Режим доступу:
http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/fp_index.htm_2014_2_10.pdf
2. Йосипенко С.Т. Перспективи інституціоналізації сімейної медіації у приватноправових відносинах / Йосипенко С.Т. // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. - №3(15) - 2017— с. 201-207
3. Глобальне опитування про булінг [Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.unicef.org/ukraine/ukr/infographicbullying-upd.pdf>.
4. Запобігання та протидія насильству : методичні рекомендації. – К. : Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, 2018. – 86 с.
5. Проект Закону України «Про медіацію»[Електронний ресурс].- Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463
6. Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації) [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>
7. Рекомендація N R (99) Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828
8. Закон Республіки Молдова Nr. 137 от 03.07.2015 о медиации [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/360455/>
9. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) [Електронний ресурс].- Режим доступу:
http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95
10. Анкудинов И. И. К вопросу о применении процедуры медиации в ситуации домашнего насилия [Электронный ресурс] / И. И. Анкудинов // Научное обозрение : электрон. журнал. – 2017. – № 3. – 6 с.